

Hnípin Evrópa

Kjallari

Dorvaldur Gylfason

Vandi Evrópu nú er flóknari en vandi Bandaríkjanna.

Menn greinir á um efnahagsvandann í Evrópu og einnig í Bandaríkjunum. Sumir telja, að hagfræðin hafi brugðist sem fræðigreinin og leiðarvísir. Ég er á öðru máli, þótt ríkjandi hagfræði þarfnist ýmislegra endurbóta. Ég tel ágreininginn um efnahagsvandann snúast um stjórnsmál, ekki hagfræði. Hér eru rökin.

Sagan gleymdist

Byrjum vestan hafs. Roosevelt Bandaríkjaforseti og Bandaríkjaþing brugðust að því leyti skynsamlega við kreppunni miklu 1929–39, að ný lög voru sett til að koma böndum á banka, banna þeim að braska með innstæður sparfjáreigenda og innleiða jafnframt innstæðutryggingar. Hugsunin, sem bjó að baki lagasetningunni, snerist öðrum þræði um neytdaverm. Nauðsyn bar til að draga úr áhættusæknri bankanna og vernda viðskiptavinum þeirra fyrir eðlislægri áhættu í rekstri banka, sem ráðstafa innlánnum sparfjáreigenda til skamms tíma til lánveitinga til langs tíma. Þessi löggjöf tókst svo vel, að allt var að heita má með kyrrum kjörum í bandarísku efnahagslífi í meira en hálfa öld. Eftir það fóru fjármálakreppur aftur að gera vart við sig. Árið 2007 upphófst vestan hafs kreppa, sem náði hámarki með því Lehman Brothers-bankans í september 2008 og enn sér ekki fyrir

endann á. Þetta var langstærsta gjaldþrot í Bandaríkjunum fyrr og síðar, og verður lengi deilt um, hvort bandarísk stjórnvöld hafi gert rétt í að láta undir höfuð leggjast að afstýra þrotinu, sem þrændi til muna aðgang banka að lausafé vegna þverrandi trausts milli fjármálastofnana.

Hver var undirrot kreppunnar 2007? Nærtækasta svarið er, að sagan gleymdist. Bandaríkjaþing afnam kreppulög in frá fjórða áratugnum í dögum eftir 1980. Bönkunum var afur heimilt skv. lögum að braska með innstæður sparfjáreigenda, án þess að hróflað væri við innstæðutryggingum. Af þessu leiddi óhóf í bönkunum, glóruslausar lánveitingar án tryggra veða og alls kyns brask. Bankamenn töldu sig ekki hafa neitt að óttast, þar eð ríkið stóð á bak við bankana gegnum innstæðutryggingakerfið. Auk þess töldu sumir bankarnir sig vera stærri en svo, að hægt væri að láta þá komast í þrot. Margir telja, að bankarnir hafi beinlínis verið rændir innan frá. Kannast nokkur við það?

Við þetta bætist, að Bandaríkjaþing og öðrum lærðist eftir kreppuna 1929–39 að stíga ýmist á bensingjöfina eða bremsuna til að draga úr öldugangi í efnahagslífinu. Ekki síst þess vegna hafa hagsveiflur verið miklu mildari eftir að kreppunni miklu lauk. Breski hagfræðingurinn John Maynard Keynes

birti 1936 lykilverk, sem lagði grunninn að þjóðhagfræði nútímans. Hann leiddi mönnum fyrir sjónir, að hægt er að koma í veg fyrir kreppu með því að örva efnahagslífið ýmist með peningaþrengingum, auknum útgjöldum ríkissjóðs eða lekkun skatta. Þessum þekktu ráðum beitti Bandaríkjaþing eftir fall Lehman Brothers og kom með því móti í veg fyrir nýja heimskreppu. Seðlabanki Bandaríkjanna hefur t.d. lækkað vexti niður í næstum ekki neitt og kemst ekki neðar. Sumir telja, að ríkisútgjöld hafi ekki verið aukin nóg, og þannig standi á, að efnahagslífið hefur ekki rétt úr kútnum. Pólitísk andstaða við lagahömlur gegn bankabranski var kveikjan að bankakreppunni í Bandaríkjunum 2007. Pólitísk andstaða gegn auknum útgjöldum ríkisins jafnvel í kreppu hefur orðið til þess, að batinn hefur verið hægar en hann þurfti að vera. Vandinn er því pólitískur frá minum bæjardyrum séð, ekki efnahagslegur.

Brettum upp ermar

Vandi Evrópu nú er flóknari en vandi Bandaríkjanna. Ísland, Írland og Spánn komust í kröggur vegna þess, að bankarnir slepptu fram af sér beizlinu með leyfi og sumpart beinlínis fyrir tilstilli stjórnvalda. Grikkland komst í kröggur af annarri ástæðu. Gríska ríkið stofnaði til skulda, sem það ræður ekki við að velta á undan sér, hvað þá endurgreiða. Vandi landanna fjögurra á það samefni, að erlendir bankar lánuðu Grikklandi of fjár að því er virðist í trausti þess, að ESB stæði að baki Grikklands og erlendir bankar lánuðu íslenskum (og einnig írskum og spænskum) bönkum

með líku lagi of fjár e.t.v. að einhverju leyti í þeirri trú, að ríkið (eða ríkið og ESB) stæði að baki bönkunum. Hvort tveggja reyndist vera talsyn. Sú staðreynd, að Grikkland, Írland og Spánn eru evrulönd og Ísland ekki er aukatríði í þessu viðfangi. Hvorki íslenskir bankar né gríska ríkið gátu staðið skil á skuldum sínum, en írskir og spænskir bankar reyna með erfðismunum að standa í skilum með hjálp tilneyddra skattgreiðenda, ESB og annarra.

Vandi evrulandanna þriggja er ekki þeim einum að kenna. Evrulöndin í heild, einkum Þýskaland og Frakkland, bera hluta ábyrgðarinnar og auðvitað bankarnir í ljósi fíldjarfrar framgöngu þeirra. Þjóðverjum og Frökkum bar að hafa forustu um nánara samstarf í ríkisfjármálum til að tryggja, að einstök evruríki eins og Grikkland gætu ekki gengið of langt á kostnað annarra. Þeim bar einnig að tryggja nánara samstarf í einstökum evruríkjum eins og Írlandi og Spánn gætu ekki gengið of langt. Hvort tveggja brást. Nú ríður á, að evrulöndin komi sér saman um innviði, þar á meðal samevrópskt fjármálaeftirlit, til að draga úr líkum þess, að sorgarsaga síðustu missera endurtaki sig. En það er ekki nóg. Bráðavandinn kallar einnig á brýna lausn. Þar verða þjóðverjar og Frakkar ásamt öðrum að axa ábyrgð og ganga fram fyrir skjöldu, þótt á brattann sé að sækja. Radek Sikorski utanríkisráðherra Póllands orðaði þessa hugun skýrt í Berlín fyrir nokkru. Hann sagði: „Ég óttast vald þjóðverja minna en ég óttast aðgerðarleysi þeirra.“ Evrópa þarf að bretta upp ermamar.